

ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИ – АҲОЛИ ТУРМУШ ДАРАЖАСИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛИ

Юлдуз Пирназаровна Урунбаева

Самарқанд иқтисодий ва сервис институти доценти

Аннотация - Мақолада хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш орқали аҳоли турмуш даражасини оширишга таъсир этувчи омилларга алоҳида тўхталиб ўтилган.

Калим сўзлар: аҳоли турмуш даражаси, турмуш сифати, талаб, истеъмол, аҳоли жамғармаси, иш ҳақи, аҳоли даромадлари, бўш вақт.

КИРИШ. Бугунги кунда мамлакат ижтимоий – иқтисодий тараққиётига эришиш “Янги Ўзбекистон – Учинчи Ренессанс сари” шиори остида рўй бермоқда. Шу маънода, ҳар қандай ҳодиса, тушунча ёки атаманинг ўзига хос шаклланиш жараёни бор. Янги Ўзбекистон феномени ҳам бундан мустасно эмас. Ушбу тушунча мамлакатимизнинг замонавий қиёфасини шакллантириш, юртимизда демократик давлат, эркин фуқаролик жамиятини барпо этиш, Учинчи Ренессанс пойдеворини яратиш борасидаги ислохотларимизнинг таянч ғоясини ифода этади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек, “Бугун жаҳон миқёсида юртимиз ҳақида сўз кетганда “Янги Ўзбекистон” ибораси тилга олинмоқда. Бу кейинги йилларда тараққиётнинг мутлақо янги босқичига қадам қўйганимиз, эришаётган залворли ютуқларимизнинг эътирофидир”. Ана шундай янгилаш даврида нима бўлганда ҳам иқтисодиётимизнинг орқада қолишига имкон бермаслик чораларини кўришимиз лозим. Чунки бугунги Ўзбекистон – кечаги Ўзбекистон эмас. Бугунги халқимиз ҳам кечаги халқ эмас.

“Ўзбекистон – 2030” стратегиясини 2024 йилда амалга ошириш натижалари оммавий ахборот воситаларида, шу жумладан, интернет тармоғида ва ижтимоий тармоқларда кенг шарҳлаб борилишини ҳамда унинг мазмун-моҳияти жамоатчиликка тушунтирилиши, “Ўзбекистон – 2030” стратегияси доирасида амалга оширилаётган барча тадбирларнинг бориши ва натижалари тўғрисидаги холис ва тўлиқ маълумотлар аҳолига тезкорлик билан етказилиши таъкидланди. Ушбу вазифани бажариш учун хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришга тўғри келади. Мамлакат ялпи ички маҳсулот таркибида хизматларнинг улуши салмоқли даражага эга.

Адабиётлар шарҳи. Хизмат кўрсатиш деганда кўз олдимизга маълум бир шахснинг иккинчи бир шахс (давлат)га утказаётган меҳнати тушунилади. Аммо уни назарий жиҳатдан таҳлил қилинса, бу ўзининг таърифига эга. Бу борада

олимларимиз асарларига эътиборни қаратилса, улар турли қарашларга эга эканлигига гувоҳ бўласиз. Жумладан, Мухаммедов М.М. хизмат кўрсатишни қуйидагича изоҳлайди: “Хизмат кўрсатиш соҳаси аҳолининг соғлиғига, кайфиятига, меҳнатга муносабатига, ишчи-ходимларнинг меҳнат унумдорлигига, ўз ҳаётидан розилик даражаси ва хурсандлигига, умуман ишлаб чиқариш кучларининг ҳаёти ва тараққиётига бевосита ва сезиларли даражада таъсир кўрсатадиган соҳа”¹ деб таъриф берганлар. Қ.Ж.Мирзаев хизмат кўрсатишга қуйидагича таъриф берганлар. Хизмат кўрсатиш дейилганда инсонларнинг ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш объектларида юзага келадиган истеъмол эҳтиёжи ва моддий-маънавий манфаатларини қондиришга қаратилган даромад олиб келувчи ҳаракати, фаолияти тушунилади.²

Тадқиқот методологияси. Изланишларимиз натижасида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш асосида аҳоли турмуш даражасини ошириш, яъни, ҳар қандай жамиятнинг энг бебаҳо ресурсларидан бири бўлган меҳнат ресурсларидан унумли фойдаланиш масалаларига алоҳида тўхталиб, келажакда ушбу соҳанинг ялпи ички маҳсулотдаги улушини янада ошириш бўйича илмий хулосалар ва таклифлар берилган. Тадқиқотни олиб бориш жараёнида абстракт фикрлаш, иқтисодий-статистик таҳлил каби усуллардан кенг фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар. Юқорида келтирилган таърифлар бир бирини тўлдирсада, инсоният тарихида хизмат кўрсатишнинг ривожланиш даврига назар ташласак, хизмат кўрсатиш кишилиқ жамияти пайдо бўлгандан бошлаб инсон кундалиқ фаолиятида узлуксиз тараққиётни таъминлаш, уни такомиллаштириш борасида доимий ҳаракатда, ижодда ва шу асосда барча эҳтиёжларини қондиришга эришиш мақсадида фойдаланиб келинган. Шунинг учун ҳам хизматни фалсафий категория сифатида қаралиб, унинг жараён эканлигини, жараённи эса ҳаракат деб билиб, оддий эмас, балки кишилиқ жамиятининг ривожланишига, равнақ топишига қаратилган ҳаракат деб қараш лозим. Шуларни инобатга олиб биз қуйидагича таъриф беришни лозим топдик. Хизмат кўрсатиш – бу аҳоли ҳар бир қатламининг (эҳтиёж сезганда) моддий-маънавий эҳтиёжларини қондиришга қаратилган кўрсатилиши лозим бўлган фаолиятдир³.

Инсон истеъмоли учун зарур бўлган ноз-неъматларнинг деярли ҳаммаси инсон меҳнати туфайли, унинг ақлу-заковати воситасида яратилади. Иқтисодиётда банд бўлганларнинг фаолияти, мақсад ва интилишлари жамият манфаатларига мос келган тақдирдагина, меҳнатга лаёқатли ҳар бир киши

¹ Мухаммедов М., Урунбаева Ю. П. ва бошқалар “Хизмат кўрсатиш соҳаси ва туризмни ривожлантиришнинг назарий асослари”- С.: Зарафшон 2017.-299 б.

² Қ.Ж.Мирзаев. М.Қ Пардаев “Хизматлар соҳалар иқтисодиёти” "IQTISOD-MOLIYA" 2014. - 376 б. 149-б

³ Урунбаева Ю. П. Хизмат кўрсатиш соҳаси ва аҳоли турмуш даражаси: ўзаро боғлиқлиги ва ривожланиш истикболлари. Монография. Тошкент.: «ФАН», 2013.- 156 б.

ижтимоий ишлаб чиқаришда фаол, самара билан, астойдил иштирок этгандагина, жамият олдида қўйилган ҳар қандай мураккаб вазифаларни ҳал этиш мумкин. “Олий таълим билан қамров даражасини ошириш, халқаро стандартлар асосида юқори малакали, креатив ва тизимли фикрлайдиган, мустақил қарор қабул қила оладиган кадрлар тайёрлаш, уларнинг интеллектуал қобилиятларини намоён этиши ва маънавий баркамол шахс сифатида шаклланиши учун зарур шарт-шароит яратиш, - деб таъкидлади Ш.М.Мирзиёев, - бу барчамизнинг муқаддас бурчимиздир”⁴. Демак, аҳолининг меҳнатдаги фидоийлиги, фаоллиги мамлакат тараққиётининг бош омили ҳисобланади.

Табиийки, янги иқтисодий тартибот, бозор муносабатларига асосланган иқтисодий тизим ҳам ўзига хос камчилик ва нуқсонлардан бутунлай холи эмас. Бу хусусдаги илмий қарашлар иқтисодиёт соҳасидаги адабиётларда кенг эътироф этилган. Уларнинг тафсилотларига берилмасдан, тадқиқотимиз мавзудан келиб чиққан ҳолда, янги иқтисодий тизимнинг жамиятнинг барча аъзолари учун, унинг ҳаёт фаолияти ва меҳнатининг барқарорлигига маълум бир хавф-хатар, таҳдид соладиган ишсизлик омилини ҳам олиб келганлигини алоҳида таъкидлаш ўринли. Аҳоли турмуш даражасини оширишда хизмат кўрсатиш соҳасининг ўрни беқиёс. Бу соҳа айниқса, илк бор иш қидираётган ёшлар, меҳнат тажрибаси етарли бўлмаган, юқори малакага эга бўлмаган аҳоли қатламлари учун ишга жойлашиш учун қулай. Ишлаб чиқариш соҳасида турли сабабларга кўра ишсиз қолганларнинг айнан хизмат кўрсатиш соҳасида фойдали иш билан банд бўлиш имконига эга эканлиги ишсизликнинг кундалик, амалий муаммоларини ҳал этишда эътиборга олинishi, қолаверса айнан шу имкониятдан унумли фойдаланиш лозим.

Ўзбекистон тараққиётининг ҳозирги босқичида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш асосида аҳоли бандлигини ошириш, иқтисодиётнинг турли соҳа ва тармоқларида бандликдан олинadиган даромадларни аҳоли даромадларининг асосий манбаига ҳамда унинг турмуш даражасини шакллантиришнинг муҳим омилига айлантириш имкониятларини ишлаб чиқишни талаб этади. Ушбу муаммонинг долзарблиги ва ўта муҳимлиги мамлакат тараққиётининг ҳозирги босқичида ишга лаёқатли аҳолини иш билан таъминлаш зарурияти, меҳнат бозорида талаб ва таклиф ўртасида номуносибликнинг сақланиб турганлиги билан белгиланади.

Меҳнатга лаёқатли ҳар бир кишининг ижтимоий ишлаб чиқаришда, турли-туман ноз-неъматлар яратишда фаол иштирок этишини тўла таъминлай олган, аҳоли фаоллигини оширишнинг самарали механизмларини яратиш, улардан

⁴ Prezident Shavkat Mirziyoyevning Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashining kengaytirilgan majlisidagi nutqi. “MA'NAVIYAT HAYOTIMIZDA YANGI KUCH, YANGI HARAKATGA AYLANISHI KERAK” Xalk so'zi 2023 yil 23 dekabr, №274(8617) 2 bet.

иқтисодий юксалишнинг амалий вазифаларини ҳал этишда унумли фойдалана олган жамиятгина тараққиётга юз тутуди, ўз халқининг фаровон ҳаёт кечирishiга эришади.

Сўнги йилларда эришилган муваффақиятлар иқтисодий ислохотларнинг ижтимоий йўналишларини кучайтириш имкониятини бермоқда, кишиларнинг турмуш даражасини яхшилаш, уларни иш билан таъминлаш, аҳолининг эҳтиёжманд қатламларини, айниқса, давлат тамонидан моддий кўмак кўрсатишга муҳтожларнинг сонини пасайтириш учун зарур бўлган чораларни излаб топишни тақозо этмоқда. Айниқса, хизмат кўрсатиш соҳаси иқтисодиётнинг ижтимоий йўналишига ўзининг ижобий таъсирини кўрсатиб, мамлакатимизда ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини шакллантиришнинг муҳим омилига айланиб боради.

Жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаётида содир бўлаётган ўзгаришлар орқали истеъмол таркиби тобора ўзгариб, ундаги моддий ноз-неъматлар истеъмолининг максималлашуви аста-секин киши мукамаллашиши учун зарур бўлган истеъмол турларини кўпайтиришга замин яратиб бермоқда. Жамиятда бутунлай бошқача истеъмол тизими таркиб топмоқда, унинг таркибида ижтимоий, интеллектуал ва маданий истеъмолларнинг аҳамияти тобора кучайиб бормоқда, турмуш тарзини енгиллаштирадиган, уй хўжалигини олиб боришда вақтни тежайдиган, ўқиш, дам олиш, соғлиқни сақлаш, спорт, саёҳат ва хоказолар учун маҳсулот ва хизматларнинг яна ҳам юқори сифатлисига талаб кучаймоқда, яъни истеъмоли тизимида одамлар ҳаёт тарзини ва сифатини оширишга кўмак берувчи ўзгаришлар рўй бермоқда.

Ҳаракатлар стратегиясининг ижтимоий соҳани ривожлантиришнинг устувор йўналишларидан яъни, аҳоли фаровонлигини таъминлаш мақсадида ялпи ички маҳсулот ўсиш суръати 6 фоиздан кам бўлмаган даражада бўлишини, инвестициялар эса ялпи ички маҳсулот ҳажмига нисбатан камида 30 фоиз бўлишини таъминлаш, иқтисодиёт тармоқларида қиймати 18 миллиард доллар бўлган 309 та йирик лойиҳалар ишга туширилиши, жумладан, 41 триллион сўмлик микромолия хизматлари кўрсатилиши, аёллар тадбиркорлигини молиявий қўллаб-қувватланиши юқорида қайд этган фикрларимизнинг далилидир.

Ўзбекистон республикасининг узоқ муддатли ижтимоий-иқтисодий сиёсатининг энг асосий мақсади – ижтимоий тенгсизликни пасайтириш ва бутун аҳоли турмуш даражасини узлуксиз кўтаришдан иборатдир.

Бозор муносабатлари қарор топиб борган сайин, маълум сабабларга кўра режали иқтисодиёт ҳал эта олмаган муаммолар, бинобарин, ресурслардан оқилона фойдаланиш муаммоси ҳам узил-кесил ўз ечимини топиб боради. Бундан ҳар қандай жамиятнинг энг бебаҳо ресурслари – меҳнат ресурслари истисно эмас. Ушбу ресурслардан унумли фойдаланиш моддий ишлаб

чиқаришда банд бўлганлар сонининг кескин кискаришига ва шу тарика ишсизлар сафининг кенгайишига олиб келиши муқаррар. Бозор механизмлари ва уларнинг самарали амал қилиши туфайли моддий ишлаб чиқаришда банд бўлган аҳолининг нисбий кискариши оқибатида юзага келган ишсизлик муаммоси бошқа бир соҳа ва тармоқларни ривожлантириш эвазига ҳал этилади. Ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиёти шароитида бундай соҳа барча номоддий соҳани, хусусан, аҳолига бепул ва пулли хизмат кўрсатиш тармоқлари (социал таъминот, социал суғурта, савдо, умумий овқатланиш, туризм, соғлиқни сақлаш, транспорт, алоқа ва бошқалар) мажмуидан иборат. Дунё мамлакатлари, айниқса, иқтисодиёти ривожланган Ғарб давлатлари тажрибаси ҳам хизмат кўрсатиш соҳасининг жамият ижтимоий-иқтисодий ҳаётида тутган ўрни ва роли юқори бўлиши лозимлигидан далолат беради. Инсон салоҳияти юқори даражада бўлган мамлакатларда 80 фоиз иш кучи хизмат кўрсатиш тармоқларида банд. Ҳозирги кунда Ўзбекистонда хизмат кўрсатиш соҳасида банд бўлганлар барча иш кучининг қарийб ярмини, яъни 49,6 фоизини ташкил этади.

Хулоса ва таклифлар. Хизмат кўрсатиш соҳасининг аҳоли турмуш даражасига таъсирини тадқиқ қилиш натижасида бир қанча хулосаларга келинди ва таклифлар ишлаб чиқилди.

Биринчидан, "хизмат кўрсатиш" иқтисодий терминига таъриф олимларимиз ўртасида турли қаралганлигини инобатга олиб, ушбу тушунчани назарий жиҳатдан тадқиқ қилган ҳолда, унинг таърифи такомиллаштирилди ва қуйидагича ифодалаш тавсия қилинди: Хизмат кўрсатиш – бу аҳоли ҳар бир қатламининг (эҳтиёж сезганда) моддий-маънавий эҳтиёжларини қондиришга қаратилган кўрсатилиши лозим бўлган фаолиятдир.

Иккинчидан, ушбу соҳа (пандимия шароитида) илк бор иш қидираётган ёшлар, меҳнат тажрибаси етарли бўлмаган, юқори малакага эга бўлмаган аҳоли қатламлари учун ишга жойлашиш учун қулай. Ишлаб чиқариш соҳасида турли сабабларга кўра ишсиз қолганларнинг айнан хизмат кўрсатиш соҳасида фойдали иш билан банд бўлиш имконига эга эканлиги ишсизликнинг кундалик, амалий муаммоларини ҳал этишда эътиборга олинishi, қолаверса айнан шу имкониятдан унумли фойдаланиш мумкин.

Учинчидан, Жамиятда бутунлай бошқача истеъмол тизими таркиб топмоқда, унинг таркибида ижтимоий, интеллектуал ва маданий истеъмолларнинг аҳамияти тобора кучайиб бормоқда, турмуш тарзини энгиллаштирадиган, уй хўжалигини олиб боришда вақтни тежайдиган, ўқиш, дам олиш, соғлиқни сақлаш, спорт, саёҳат ва хоказолар учун маҳсулот ва хизматларнинг яна ҳам юқори сифатлисига талаб кучаймоқда, яъни истеъмоли тизимида одамлар ҳаёт тарзини ва сифатини оширишга кўмак берувчи ўзгаришлар рўй бермоқда.

Тўртинчидан, Инсон салоҳияти юқори даражада бўлган мамлакатларда 80 фоиз иш кучи хизмат кўрсатиш тармоқларида банд. Ҳозирги кунда Ўзбекистонда хизмат кўрсатиш соҳасида банд бўлганлар барча иш кучининг қарийб ярмини, яъни 49,6 фоизини ташкил этади.

Юқорида келтирилгани таҳлиллардан шундай хулоса қилиш мумкинки, хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш орқали нафақат мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётига, балки аҳолининг ҳар бир табақасининг яшаш шароитининг яхшиланишига олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Республика Маънавият ва маърифат кенгашининг кенгайтирилган мажлисидаги нутқи. “МАЪНАВИЯТ ҲАЁТИМИЗДА ЯНГИ КУЧ, ЯНГИ ҲАРАКАТГА АЙЛАНИШИ КЕРАК” Халк сўзи 2023 йил 23 декабрь, №274(8617) 3 бет.
2. Урунбаева.Ю.П. “Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш асосида аҳоли турмуш даражасини ошириш истиқболлари” Автореферат С.: 2018., 59 б.
3. Yulduz P. Urunbaeva Increasing the impact of service sector on the living standards of population in innovative economy environment <http://sersec.org/journals/index.php/IJAST/article/view/10387/5598> 2020. 05.
4. Мухаммедов М. Урунбаева Ю.П. ва бошқалар “Хизмат кўрсатиш соҳаси ва туризмни ривожлантиришнинг назарий асослари”- С.: Зарафшон 2017.-299 б.
5. Урунбаева Ю. П. Хизмат кўрсатиш соҳаси ва аҳоли турмуш даражаси: ўзаро боғлиқлиги ва ривожланиш истиқболлари. Монография.Тошкент.: «ФАН», 2013.- 156 б.
6. Мухаммедов М. Урунбаева Ю.П., ва бошқалар «Иқтисодий назарияси» дарслик. Т.: “FAN VA TECHNOLOGIYA”, 2918, 272 .
7. Урунбаева Ю. П. Хизмат кўрсатиш соҳаси ва аҳоли турмуш даражаси: ўзаро боғлиқлиги ва ривожланиш истиқболлари. Монография.Тошкент.: «ФАН», 2013.- 156 б.
8. [Урунбаева, Ю. П. \(2020\). НЕКОТОРЫЕ ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЕ. In Российская экономика: взгляд в будущее \(pp. 180-185\).](#)
9. [Урунбаева, Ю. П. \(2016\). СФЕРЫ УСЛУГ И УРОВЕНЬ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ. In НАУКА СЕГОДНЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ И ПРИКЛАДНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ \(pp. 97-99\).](#)
10. [Урунбаева, Ю. П. \(2016\). Уровня жизни населения это социально-экономическая природа. In НАУКА СЕГОДНЯ: ФАКТЫ, ТЕНДЕНЦИИ, ПРОГНОЗЫ \(pp. 58-60\).](#)
11. [Урунбаева, Ю. \(2016\). Возможности увеличения свободного времени населения на основе развития сферы услуг. Экономика и инновационные технологии, \(5\), 88-93.](#)
12. <https://e-itt.uz/index.php/eitt/article/download/742/725>